

Науменко М.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Тема насильства в сім'ї – це деструктивний соціальний процес, який у тій чи іншій формі спостерігається майже у кожній четвертій сім'ї. Зараз це одна з розповсюджених форм порушення прав людини у сучасному суспільстві.

На жаль, свої корективи в це явище внесла і пандемія, і війна, тому, попередження, протидія та захист прав від цих нецивілізованих явищ, є вкрай актуальним. Тому особливо нагальним стає питання дослідити та проаналізувати генезис насильства в українській сім'ї за допомогою аналізу наукової, історичної та релігійної літератури, а також законодавства України та зарубіжних країн, дослідити історичні аспекти існування цього явища, з метою виявлення причин та ефективних шляхів боротьби з ним.

Дослідженням і аналізом проблеми та шляхів запобігання, а також протидії домашньому насильству займалися такі науковці, як А.Б. Блага, О.С. Тунтула, О.О. Кочемировська, О.О. Грабовська, О.С. Захарова, І.О. Ізарова, В.С. Калмацкий, В.В. Комаров, В.А. Кройтор, С.А. Курочкіна, Д.Д. Луспеник, О.Г. Лук'янов, Р.А. Майданік, Г.І. Маруніч, Є.О. Мічурін, Н.О. Расахатська, Є.В. Слепченко, Р.О. Стефанчук, С.Я. Фурс, Н.А. Чечину, О.А. Явор та багато інших.

Щодо генези самого поняття «насильства», як філософської категорії, то воно було застосовано до загальних світоглядних понять – виникнення природи або усього буття. Крім того на сучасному етапі розвитку суспільства ця категорія використовується набагато ширше, й зокрема, щодо дослідження такого специфічного комплексного феномену, як насильство.

Насильство – є споконвічною проблемою людства. На практиці ми бачимо, домашнє насильство не має кордонів чи географічних меж, воно є в усіх народів, класах та релігіях. Поняття “насильство” є не лише філософською, але й соціокультурною категорією за своїм сутнісним змістом. Так, застосовуючи насильство, винний порушує найважливіші права людини і передусім на життя та здоров'я, а тому притягується до відповідальності. Відтак неабиякий науковий інтерес викликає з'ясування сутнісних ознак насильства, як правової категорії [1, с. 137].

Відомий польський спеціаліст із попередження домашнього насилля Л. Аларкон, дає таке формулювання поняттю насилля – це дії, які чиняться однією (або декількома) особами й характеризуються такими ознаками:

- реалізуються свідомо, спрямовані на досягнення певної мети;
- причиняють шкоду іншій особі (фізичну, моральну, матеріальну тощо);
- порушують права й свободи людини;
- той, хто здійснює насилля, має значні переваги (фізичні, психологічні, адміністративні тощо), це робить неможливим ефективний захист жертви насилля [2, с. 325–337; 3, с. 14–16].

Насильство, як зазначає американський філософ Ш. Волін, походить від латинського слова “violentia”, що в перекладі має значення, як стихійний та некерований прояв сили на протигагу поняттю законного і нормального використання сили інститутом держави [4, с. 35–36]. Так у другій половині ХХ ст. сформувалась самостійна наукова дисципліна валеїнсологія, що розглядає проблеми насильства у межах різних парадигм: соціологічної, конфліктологічної, психологічної, політологічної, юридичної й міжнародної (тут варто згадати дослідження Л. Козера, З. Фрейда, Е. Дюркгейма, Р. Коллінза, К. Бартола, Р. Беррона, М. Страуса, Р. Гелеса, Дж. Норріса, П. Сазерленд, Р. Уолтерса) [5, с. 554–563].

Перші спогади про насильство в українській сім’ї можна знайти у народному фольклорі. Прикладом може слугувати твір «Кайдашева сім’я». Епізод про лиху свекруху, коли Володимир Маслійчук зафіксував випадки, коли свекруха не лише біла, але й морила голодом невістку. В творі «Кайдашева сім’я» Іван-Нечуй Левицький, дуже яскраво показує тогочасні реалії. Звісно ми пам’ятаємо описані з гумором пристрасні сварки членів традиційної родини, але насправді автор розгортає перед нами соціально-побутову драму з життя патріархального суспільства. Фольклор показує, як певну норму, фізичне насильство у сімейних стосунках виправдовує і навіть заохочує його.

Роблячи аналіз стосунків у сім’ях наших минулих поколінь, ми бачимо, що рукоприкладство вважалося виправданим інструментом, здатним «навести лад» у розподілі гендерних ролей. Лад потрібен був лише для того, щоб утримувати в порядку господарство. Втім, часи «Кайдашевої сім’ї» далеко позаду. Домашнє насильство має залишитися лише на сторінках художньої літератури, яку нам потрібно мудро трактувати для наступних поколінь. Адже у сучасних українських сім’ях, які будуються на цінностях гендерної рівності, місця насильству не може бути, але на жаль це не так [6, с. 9]. Перші законодавчі джерела щодо відповідальності за скоєння насильства беруть свої витoki ще з часів

Стародавньої Русі (Руська правда XI ст., Князівські статuti і статутні грамоти XI–XIV ст., Новгородська і Псковська судові грамоти XV ст., Судебник 1497 р., Судебник 1550 р., Артикули військові 1715 р.). Того часу під насильством у кримінальному законодавстві розумілося умисне заподіяння іншій особі мимовільного фізичного страждання ударом чи іншою дією, що пошкоджувало тілесну недоторканність потерпілого, але при цьому не вплинуло на порушення його здоров'я (ст. 475 Уложення про покарання кримінальні й виправні, 1845 р.). Образи дією, також належали до насильства, але лише такою, яка спричиняла біль і підпадала під дію ст. 530 «Уложення про покарання кримінальні й виправні – «образа обходженням». З метою виключення можливості тлумачення насильства щодо речі, при розробці «Кримінального уложення» 22 березня 1903 р., до слова «насильство» додавалися слова «над особою» [7, с. 7], що видається послідовним і логічним.

Вивчаючи документи історично-правового характеру, ми можемо прослідкувати не тільки те, що домашнє насильство не вважалося злочином, а навіть більше, заохочувалося. Так, аналізуючи кодифіковане право Гетьманщини XVIII сторіччя «Правá, за якіми с'удиться малоросійський нарóд», дія якого поширювалася на Лівобережну Україну, ми можемо акцентувати увагу на статтю 13, Глави 13, де вказано: «Батьківська влада над дітьми формується з того, що: 1) під час нужди, а особливо великого голоду, за крайньої від якогось випадку чи нещастя недостачі мають право батьки невиділених дочку чи сина віддати в заклад або в найми на службу, але тільки християнинові...» [8, с. 184–186].

Сьогодні Великобританія, країна, яка є одним з орієнтирів прагнення до соціальної рівності та справедливості, а за часів середньовіччя батьки були забезпечені правами щодо купівлі та продажу своїх дітей, і лише в сьомому сторіччі архієпископ Кентерберійський на ім'я Теодор, запровадив заборону на продаж дітей віком від семи років. Слід зазначити за законами Уельсу до 1782 року дружину карати фізично чоловік мав право навіть за образу бороди чи за неправильне розпорядження його майна, правда, за законом бити дружину можна не більше трьох ударів за раз по кожному місці, крім голови і тільки палицею, не товщу середнього пальця чоловіка і довжиною з його руку [9, с. 76].

Розглядаючи традиції Сходу, та в Стародавній Індії, згідно Законів Ману глави III ст. 33 насильницьке викрадення жінки було для касти воїнів кшатрів законним правом отримання собі дружини [10, с. 47]. Навіть зараз у сучасній Індії щодо жінок відповідно до релігійних обрядів та традицій є розповсюдженим насильство. Так, згідно обряду саті, удова має спалити себе на поховальному багаті свого чоловіка, щоб приєднатися до нього в потойбічному світі.

Початком формування законодавства стосовно попередження насильства в сім'ї можна вважати 2001 рік, коли був прийнятий закон «Про попередження насильства в сім'ї» [11]. Але не зважаючи на те, враховуючи стрімкий розвиток міжнародного законодавства, необхідно перетворення національного законодавства під вимоги сьогодення. Питання саме попередження насильству набуває актуальності.

В «Законі про попередження насильства в сім'ї» використовується саме термін «насильство в сім'ї», в Конвенції Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством, також використовується термін «домашнє насильство». Проект Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» також вже містить поняття «домашнє насильство» [12]. Але тут теж є питання щодо різниці понять «дії» та «діяння» [13].

Законодавства багатьох країн по різному трактують поняття насильство в сім'ї. Так, у Великобританії поняття домашнього насильства трактується наступним чином: «це будь-який випадок або випадки контролювання, примусовою, загрозливої поведінки, насильства або жорстокого поводження між особами старше 16 років, які є або були інтимними партнерами, або членами сім'ї, незалежно від сексуальної орієнтації» [14]. І ми бачимо, що насильством конкретно вважають, навіть будь-який випадок або випадки контролювання примусової, загрозливої поведінки». Це на мій погляд те, з чого починаються насильницькі дії, які виражаються у психологічному, фізичному, сексуальному та економічному насиллі, яке спрямовано одного члена сім'ї по відношенню до іншого [14]. Тому вважаю, що законодавство потребує уточнення окремих понять, бо від них залежить тлумачення відповідних норм, порушення яких веде до відповідальності.

Література

1. Кушпін В.П. Генезис поняття насильства у теорії кримінального права. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія. Юридичні науки. 2014. № 807. С. 137–140.
2. Максимова Н.Ю., Мілютіна К.Л. Соціально-психологічний аспект проблем насильства. Київ: Либідь. 2003. 337 с.
3. Шаргородська С. Насилля в сім'ї: види, наслідки, шляхи подолання. Соціальний педагог. 2007. № 2. С. 14–16.
4. Sh. Wolin Violence and Western / Political Traditions. In: Violence: Causes and Solutions. N.Y. 1970. 123 p.
5. Хромова О.Л. Особливості сучасної сім'ї: вплив на виникнення і прояви насилля щодо дітей та підлітків». URL: <https://lib.iitta.gov.ua/3547/1/Khromova.pdf>.
6. Баранова Ц.С. Історичні передумови протидії та запобігання домашньому насильству. Правові горизонти. 2019. Вип. 19(32). С. 7–12.

7. Пустоход П. і Трацевський М. Шлюбність на Україні. Демографічний збірник. За ред. академіка М.В. Птухи. Праці Демографічного інституту. Т. VII. Київ: Друкарня Всеукраїнської Академії наук, 1930. С. 84–195.

8. Vyslobokov K.A., Shemshuchenko Yu.S. (Eds.) (1997). Prava, za yakymu sudytsia malorosiiskii narod 1743 [The Rights which Ruthenian People Use for Suing 1743]. Kyiv [in Ukrainian].

9. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн. Ч. 1. Харків: Одиссей, 2003. 832 с.

10. Законы Ману. Перевод с санскрита С.Д. Эльманович. СПб. [Типо- литография Н.И. Евстифьева] 1913 г. 286 с.

11. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 р. № 2789-III. URL: <http://zakob4.rada.ua/laws/show/2789-14print1419207718774383>.

12. Проект Закону про запобігання та протидію домашньому насильству. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/zweb2/webproc4_1?pf3511=46129.

13. Віноградов А.К. Поняття та види насильства в сім'ї України. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2016/1/17.pdf>.

14. Domestic violence and abuse: new definishion. Domestic violence - and - abuse: Home Office. Published 26 March 2013. Way of access: URL: <http://www.gov.uk / domesttik- violence-and-abuse>.

15. Нечуй-Левицький І.С. Кайдашева сім'я. Київ: Радянська школа, 1990.

УДК 347.2(043.2)

Олеїнікова Т.В., здобувач вищої освіти
третього (освітньо-наукового) рівня,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Ратифікувавши Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, Україна та інші держави, визнали право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, про що йдеться у статті 12 Пакту. Так, Конституція України, у статті 49, закріплює, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

У галузевому законі, що найбільше регулює медичну сферу у нашій країні, зазначається, що кожний громадянин України має право на охорону здоров'я, що передбачає, зокрема, кваліфіковану медичну та реабілітаційну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря та фахівця з реабілітації, вибір методів лікування та реабілітації відповідно до рекомендацій лікаря та фахівця з реабілітації, вибір закладу охорони здоров'я – мова іде про статтю 6 Закону України «Основи законодавства